

cal, social, economic, national, cultural, spiritual and psychological components of this relationship. The author indicates the presence of positive and negative attitudes of local Polish intelligentsia to Russian occupation authorities. It is noted the failure of Russian policy on the use of the Polish intelligentsia of Galicia for their own purposes.

Key words: Galicia, the First World War, the Polish intelligentsia of Galicia, foreign policy, the Russian Empire.

Отримано: 29.11.2016 р.

УДК 94(437+437.6)«192»

І. І. Боровець

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

МІЖ СПІВПРАЦЕЮ ТА КОНФРОНТАЦІЄЮ: ЧЕХОСЛОВАЦЬКА ВЛАДА ТА СЛОВАЦЬКІ АВТОНОМІСТИ У 1920-х рр.

У статті охарактеризовано взаємодію центральної влади та словацького політичного автономістського руху у міжвоєнній Чехословаччині. Окреслено пропозиції словацьких політиків щодо статусу Словаччини у спільній державі. Простежено напрями співпраці, основні прояви суперечностей та конфліктів у 20-х рр. XX ст. між праязним урядом та автономістською Словацькою народною партією.

Ключові слова: політична автономія, Пітсбурзька угода, чехословакізм, А. Глінка, адміністративна реформа, афера Туки.

У 1918 р. на руїнах Австро-Угорської імперії постали нові багатонаціональні держави серед яких була й Чехословацька республіка (ЧСР). До її складу на підставі концепції чехословакізму (ідея про єдність чехів та словаків як політичної чехословацької нації) були включені словацькі землі. Діячі словацького національно-політичного руху у Мартинській декларації від 30 жовтня 1918 р. також задекларували своє прагнення до спільної держави з чехами [11, с.513].

Проте процес становлення ЧСР у 1920-х рр. засвідчив, що чеська та значна частина словацької політичної репрезентації мала відмінні погляди та роль та місце словацьких земель у державно-правовій структурі держави. Празька влада, зважаючи на багатонаціональний характер країни, прагнула централізувати відносини зі Словаччини, зважаючи словацьке населення за невід'ємну частину державотворчої нації. Словацькі політики прагнули нормативно-правової фіксації автономного статусу краю, бажаючи цим закріпити національну, релігійну, ментальну окремішність словаків від чехів. Саме на основі цих суперечностей зав'язалася боротьба між владою та автономістською опозицією, у якій поступки та компроміси чергувалися з політичними кризами.

Дана проблема, закономірно, стала предметом дослідження чеських (Я. Рихлік [25]) та словацьких (А. Бартлова [8-9], М. Гертел [14], М. Земко [27-28], Р. Летц [16], А. Магдоленова [17], Л. Осикова [21], Н. Ролкова [24] та ін.) істориків. В українській історіографії визнаним фахівцем у даному питанні є сучасний український дослідник І. Шніцер [6-7]. Окремі аспекти чесько-словацьких відносин розкриті також у монографії спеціаліста з національної політики влади ЧСР О. Кравчука [2].

Ідея політичної автономії Словаччини стала стрижнем програми Словацької народної партії (СНП). За оцінкою людаків¹ Мартинська деклара-

¹ Зі словацької – ľud – народ у назві Словацької народної партії.

ція була легковажним документом, який недостатньо враховував специфічні національні інтереси словаків. Цікаво, що оригінальний текст декларації передбачав пункт про окреме словацьке представництво на мирній конференції з повоєнного врегулювання, але увечері 30 жовтня 1918 р. його було вилучено [9, с.44] з мотивів того, що єдину чехословацьку державу має репрезентувати єдина дипломатична делегація.

На нашу думку, даний ухил від первісного варіанту декларації був своєрідним моральним виправданням для лідера СНПА. Глінки у справі здійснення нелегальної поїздки у Париж (серпень-жовтень 1919 р.) з метою ознайомлення конференції з особливостями «словацького питання». Очолена ним делегація представила конференції документ «За мир у Центральній Європі – меморандум словаків мирній конференції», у якому були прописані нарікання на нерівноправне становище Словаччини у ЧСР та викладалися вимоги політичного самоврядування для словаків згідно Пітсбурзької угоди, укладеної в свій час між лідером чехословацького руху Т. Масариком та представниками словацької еміграції в США [6]. У документі висувалася пропозиція проведення референдуму для легітимного вирішення питання політичного устрою Словаччини [3, с.165]. Проте чехословацькій дипломатії вдалося подати діячам Антанти місію Глінки як акцію сил, ворожих республіці, наслідком чого стала його депортація з Франції та звинувачення у державній зраді. І. Шніцер дійшов висновку, що авторитет Глінки дійсно був використаний мадяронами, тобто діячами, які бажали повернення Словаччини в склад Угорщини. Зокрема, Ф. Єглічка, який, власне, був головним ініціатором поїздки та автором тексту меморандуму, став агентом Будапешту та діяв в інтересах угорського ревізіоністського курсу [7, с.36-38]. Проте сам Глінка не мав подібних намірів. Слідство, організоване чехословацькими властями, так і не змогло надати прямі докази його провини, а тому після кількомісячного ув'язнення лідера людаків було звільнено.

Ці перипетії не позначилися на популярності Глінки, на виборах 1920 р. він знову став депутатом парламенту і з трибуни Національних Зборів засвідчив своє прагнення й надалі відстоювати автономістську програму: «Ми, словаки, маємо право на автономію... ми, словаки, є нацією, а тому маємо право на існування» [17, с.152]. Наступного року людаки створили у парламенті окремий Словацький клуб, який розпочав розробку проекту закону про автономію. У червні 1921 р. центральна людацька газета «Словак» опублікувала три пропозиції проекту, авторами яких були Ф. Юріга, В. Тука, А. Лабай.

Проект Юріги оцінювався як національний та католицький за духом, проте не був достатньо продуманим з юридичної та правової точки зору, а тому недосконалим. Пропозиції Туки були надто радикальними, адже не вписувалися у концепцію єдиної ЧСР. Так, йшла мова не просто про автономію, а своєрідне співдержав'я – Чехословацьку союзу республіку. Вона мала створюватися шляхом вільної угоди між чеською, словацькою та карпатоукраїнською державами як рівноправними суб'єктами міжнародного права з окремими представництвами у Лізі Націй, конституціями, державними символами, урядами та законодавчими органами, арміями. Спільними передбачалися кримінальне та цивільне законодавство, митна система, закордонне представництво та регулювання торгівлі з іншими державами, генеральний військовий штаб, загальнодержавний парламент, сформованих трьома державами депутатів, а також президент, посаду якого мав по черговою обіймати представник чехів, словаків, карпатоукраїнців [9, с.89].

Основою законопроекту про автономію, поданого депутатами Словацького клубу 25 січня 1922 р., стали пропозиції юриста Лабая. Його центральне положення передбачало, що Словаччина отримає широке самоврядування, але «сумісне із єдністю Чехословацької республіки» [12, с.132]. У проекті про-

писувалися деталі самостійності у внутрішніх справах: адміністрація, освіта, релігія, торгівля, юстиція, сільське господарство, громадські роботи, соціальне забезпечення, а також законодавство та фінанси, які стосуються вказаних сфер. Словаччина отримувала право скликання власного крайняського сейму, формування відповідального перед ним крайняського уряду. При цьому можливість відхилення закону крайняського сейму президентом ЧСР могла бути подолана повторним голосуванням 3/5 його складу, а закони Національних Зборів не вступали у силу в Словаччині, якщо проти нього голосувало 2/3 кількості депутатів крайняського сейму. Серед важливих пунктів законопроекту відзначаємо також мітну самостійність Словаччини; запровадження словацької мови як командної у словацьких військових частинах, які у мирний час мали дислокуватися виключно в Словаччині; встановлення норми, згідно якої 1/3 кількості посад у центральних органах республіки мають обійматися словаками. Спільними справами у ЧСР визначалися військо, дипломатія, громадський транспорт, вибори президента та фінансове забезпечення даних сфер [12, с.132-134]. Проте законопроект зустрів опір чеських та чехословакістських політичних сил і залишився на рівні теоретичної концептуальної розробки.

Наступним кроком людаків стало прийняття на з'їзді в Жіліні у серпні 1922 р. меморандуму «Голос приреченої на загибель словацької нації до цивілізованого світу», у який включено звернення до держав Антанти, чим підкреслювався міжнародний характер словацької проблеми. Меморандум був надісланий президенту ЧСР Масарику, Лізі Націй у Женеву, Раді послів у Париж, але не знайшов позитивного відгуку [17, с.153]. Наприклад, комісія з національних меншин Ліги Націй дійшла висновку, що словаки не підпадають під визначення «національна меншина» [21, с.242], а тому в даному випадку вона не може реагувати на скаргу та застосовувати санкції, передбачені Статутом Ліги Націй.

Ще однією спробою винесення словацького питання на міжнародне обговорення був запит Туки, який за уповноваженням СНП надіслав Лізі Націй прохання зі скаргою на порушення прав словаків. Автор запиту вказував, що офіційна назва держави – Чехословацька республіка – є неправильною, адже в оригінальних текстах мирних договорів використовувався термін із дефісом – Чехо-Словаччина. Але і це звернення не мало практичних результатів [2, с.93].

У зв'язку з тим, що СНП стала уособлювати автономістський рух, вельми важливо з'ясувати ступінь її популярності серед населення Словаччини. Орієнтація партії на відстоювання інтересів католицької церкви була серйозним підґрунтям для завоювання прихильності віруючих словаків найбільш чисельної конфесії. Вагому роль людаки відіграли у тому, що з проекту конституції ЧСР було вилучено статтю про відділення церкви від держави і уряд продовжував фінансування церковних справ. Так, на потреби католицької церкви із державного бюджету у 1922 р. було виділено 42 млрд. крон, а у 1926 р. був прийнятий закон про затвердження заробітної плати священикам [8, с.143, 146].

СНП широко використовувала свій тісний зв'язок і католицьким кліром у політичних цілях. У 1924 р. біскупський з'їзд заборонив віруючим бути членами лівих партій та організацій або ж симпатизувати їм під страхом обмежень у церковних обрядах (позбавлення можливості хрещення дітей, взяття шлюбу, відправлення похоронів тощо). Преса чехословакістських партій логічно розцінила це рішення як допомогу католицькій ієрархії людакам у період підготовки до парламентських виборів 1925 р. Іншим вагомим здобутком СНП можна вважати те, що республіканський закон, який забороняв використовувати церковні промови з метою інформування і пропаганди серед віруючих політичних справ, через опір людацьких депутатів не набув поширення на території Словаччини [8, с.140, 145].

Католицький «козир» політики людаків доповнювався економічними та соціальними гаслами, серед яких широкий резонанс мали вимоги парцеляції великих земельних володінь (але не церковних!), запровадження 8-годинного робочого дня, державного страхування від нещасних випадків на виробництві та безробіття, турботи про інвалідів, вдів, сиріт, заборони дитячої праці до 14 років, участі держави у боротьбі з алкоголізмом [21, с.234].

Економічні, соціальні та ментальні фактори напруги у чесько-словацьких відносинах були використані людаками, які подавали свою ідею автономії як універсальний засіб вирішення усіх проблем. Ефективність даної тактики засвідчили парламентські вибори 1925 р. На них СНП отримала найбільшу кількість голосів виборців у Словаччині (34,31%), набравши вдвічі більше голосів, ніж аграрна партія, яка стала переможцем у загальнодержавному масштабі [13, с.655]. У подальшому відсоткова статистика дещо зменшилася, однак СНП залишалася беззаперечним лідером виборчих перегонів серед інших партій у словацьких землях.

Ставлення влади до діяльності словацьких автономістів цілком вписувалося у класичну тактику «батога і пряника». Вже на початку 1919 р. Глінка під час зустрічі з Масарику висловив бажання поетапного запровадження автономії, та отримав позитивну відповідь [2, с.41]. Однак, як продемонстрували подальші події, співрозмовники вкладали різний зміст у поняття автономії.

Для празького уряду вона мала не виходити за рамки адміністративного самоврядування. Тому в 1923 р. була проведена жупна реформа із наданням кожній із жуп права вирішувати місцеві питання внутрішнього життя. Проте союзу словацьких жуп, що виокремило б Словаччину як окрему самоврядну одиницю, створено так і не було. Словацька проблема для владних кіл не полягала у законодавчому визнанні прав словаків як політичної нації, вони визнавали її лише у площині політичного, економічного, соціального вирівнювання словацьких земель із західною частиною держави. Так, у Словаччині на рубежі 20-30-х рр. уряд уніфікував залізничні тарифи, а також податкову систему у всіх частинах ЧСР. Щодо політичних поступок, то Прага цілком обгрунтовано побоювалася, що скасування унітарного устрою держави на користь словаків спровокує аналогічні вимоги національних меншин, у першу чергу судетських німців.

Великі побоювання з боку уряду викликав характерний для політики СНП примат інтересів нації над інтересами держави. У теоретичних концепціях та пропаганді людацьких лідерів «червоною ниткою» простежувалася думка, що перебування Словаччини у складі ЧСР має на меті задоволення національних прагнень. З цієї прагматичної і навіть егоїстичної позиції випливало, що доля ЧСР як єдиної держави перестане цікавити людаків, коли перебування у ній стане не вигідною для словацьких інтересів. У перші роки ЧСР СНП наче й декларувала свою лояльність до ЧСР та бажання діяти у рамках її нормативно-правового поля. Наприклад, у програмі 1919 р. «Наша Словацька народна партія. Що вона хоче та за що бореться?» говорилося: «Ми тілом і душею за нашу Чехословацьку республіку. Народна партія є міцним стовпом нашої держави» [9, с.87]. Разом з тим, вже у 1924 р. віденська газета надрукувала таку цитату з виступу Глінки: «Ми незрадимо свою націю навіть ціною республіки...» [2, с.93]. Ще більш чітко висловився у 1936 р. голова людацької фракції в Національних Зборах Й. Тісо, який у своєму парламентському виступі стверджував, що нація важить більше, ніж держава [9, с.91].

Практично всі празькі політики та більшість чехословакістів бачили в автономістському русі джерело потенційного сепаратизму та антидемократизму. У великій мірі людаки самі надавали для цього вагомий підстави. Так, СНП у 20-х рр. отримала від угорського уряду позику у 2 млн. крон [10, с.11]. За сприяння Глінки

у його партії став швидко зростати вплив В. Туки, який ще у 1920 р. відносив себе до угорської національності [5, с.152]. Його політична діяльність 20-х рр. відповідала ревізіоністським угорським планам щодо словацьких земель, а виявлені пізніше документи підтвердили його агентурні зв'язки з Будапештом [1, с.160].

Саме Тука став ініціатором створення у 1923 р. Родобрани – парамілітарної організації на кшталт фашистських, на фінансування якої угорський уряд виділив 200 тис. крон [7, с.80]. Головною її функцією було забезпечення спокою і порядку під час партійних зборів і маніфестацій, але водночас Родобрана стала інструментом силового залякування політичних опонентів та протидії їхнім громадським акціям [21, с.249].

Міністерство з повною владою для управління Словаччиною одразу ж заборонило Родобрану [26, с.32], але вона продовжувала функціонувати під виглядом мережі спортивно-молодіжних організацій «Чехословацького орла». Після виборів 1925 р. Родобрана знову активізується, у 1926 р. кількість її членів нараховувала близько 20 тис. й вона стала частиною людацької партії [15, с.132]. У 1928 р. Тука видав «родобранський катехізіс», який слугував безперечним доказом націоналістичної та антидемократичної ідейної платформи організації. Підтвердженням цього були й наміри Туки підтримати виступом Родобрани праворадикальний переворот у ЧСР 1926 р., планований генералом Р. Гайдою (так званий Гайдовий путч) [25, с.114], але дана акція не вдалася.

Найбільш гострі дискусії між владою та автономістами розгорнулися навколо питання про включення тексту Пітсбурзької угоди до конституції ЧСР, на чому наполягали як людаки, так і словацькі емігрантські організації. Чехи явно програвали у цій суперечці в морально-етичному плані. Найширше пропаганда автономістів використовувала той факт, що чехи, і особисто чехословацький президент, не виконали своєї прямої обіцянки словакам, хоча, здавалося б, стрижнем політичної концепції Масарика була саме «моральна політика», «гуманна демократія» [4, с.227, 229]. Натомість з боку влади було висунуто різні прагматичні аргументи проти своїх договірних зобов'язань. Наприклад, текст угоди передбачав, що остаточно державний устрій ЧСР вирішать законні представники чехів і словаків [20, с.9], з чого випливав логічний юридичний висновок, що конституція республіки мала верховенство над усіма іншими політичними документами, та з її прийняттям Пітсбурзька угода втрачала силу. Хоча Масарик особисто складав текст документа, пізніше він вказував, що той не має юридичної сили, оскільки Словацька Ліга, лідери якої стали підписантами угоди, була офіційно визнана владою США лише у 1919 р. [5, с.151-152]. «Поважний політик, державник таким документом не сміє оперувати. Фальсифікат не може стати державним актом», – лицемірно заявляв Масарик у листі до Глінки [12, с.147]. Словацький «чехословакіст» М. Іванка визнавав важливість Пітсбурзької угоди лише «з історичної точки зору», заперечуючи її політичний характер [23, с.104]. На бік президента в даному випадку стали й західні експерти політичного розвитку ЧСР. Р. Сетон-Ватсон зазначав: «Звинувачувати чехів та президента у недотриманні слова є великою несправедливістю і тактичною помилкою, тому що це веде у безвихідь...» [15, с.133].

Відчуваючи свої позиції досить міцними, празька влада та словацькі політики чехословакістської орієнтації застосовували силові санкції проти автономістів. Вже у серпні 1919 р. міністр Шробар, який називав діяльність людацької партії «воскреслим словацьким націоналізмом», санкціонував розгін зборів партії у Жіліні та Твердошині. Тогочасне внутрішньополітичне напруження у Словаччині відображає трагедія в Наместові 1920 р. На зібранні, ор-

ганізованому людаками, відбулася сутичка між його учасниками та чеськими солдатами, результатом якої були поранені з обох сторін та жертви серед цивільних [24, с.194]. В арсеналі дій уряду в 1920-1923 рр. були судові переслідування людацьких активістів, їх арешти та ув'язнення, накладання штрафів. Періодично заборонялося видання «Словака», конфісковувалися деякі його номери. У 1923 р. Юріга з власного досвіду порівнював цензуру колишньої Угорщини та ЧСР і дійшов висновку, що особливої різниці між ними немає, більше того, цензура нової влади дещо жорсткіша [16, с.41].

На виборах до місцевих органів влади 1923 р. усім державним службовцям було розіслано спеціальні інструкції із розпорядженням використати весь свій вплив на виборців, аби вони проголосували за проурядові партії. До інструкцій додавався список партій, що вважалися антидержавними. У переліку була присутня і СНП [7, с.62].

Влада не гребувала також матеріальним «заохоченням» виборців на користь проурядових політичних сил, чого не могла собі дозволити обмежена у фінансових можливостях СНП. Велика увага приділялася завданням розкладу людацького руху. Всіляко заохочувалася його внутрішня диференціація на різні течії. Проводилися переговори з незадоволеними курсом Глінки на відмову від співпраці з владою, щоб через підкуп, обіцянки посад та корумпування окремих діячів розколоти партію. Так, у 1924 р. Масарик зі своїх таємних фондів виділив кошти для заснування журналу «Словацька нація», редактором якої був політичний конкурент Глінки Й. Коза-Матейов [14, с.183]. Останнього «за зраду» було виключено із СНП. За підтримки урядових структур перед виборами 1925 р. було створено Чехословацьку народну партію Словаччини на чолі із колишнім заступником голови СНП М. Мічурою [22, с.234], яка мала стати головною альтернативою людакам для виборців-католиків. Тому у виборчому списку остання фігурувала під більш зрозумілою для виборців ідентифікаційною назвою – Глінкова словацька народна партія (ГСНП). Відтак, ще за життя лідера партія стала називатися його іменем, що було свідченням як високого авторитету Глінки, так і зародження вождизму в людацькому русі.

Усе ж, упродовж 20-х рр. чехословацький уряд декілька раз публічно демонстрував готовність до позитивного політичного діалогу з людаками. Наприкінці 1920 р. той же М. Мічюра був призначений міністром з повною владою для управління Словаччиною [2, с.85]. Після виборів 1925 р., які засвідчили неможливість ігнорування впливу людаків у суспільстві, розпочалися переговори про входження ГСНП до урядової коаліції. Власне їх успішне завершення у 1927 р. було справою голови словацького депутатського клубу у Національних Зборах Й. Тісо, так як Глінка перебував у цей час із візитом у США [18, с.99-100]. У пресі навіть циркулювали чутки, що вступ партії в урядову коаліцію «купили» ті людацькі діячі, які хотіли отримати міністерські посади. Особисто лідер ГСНП був проти виходу з опозиції, але, за рекомендацією Ватикану [8, с.145], все ж заднім числом погодився на політичну співпрацю з владою.

За умовами компромісу 1927 р. людаки виходили з опозиції в обмін на проведення адміністративної реформи у ЧСР. З 1928 р. у рамках держави створювалися 4 адміністративні одиниці, у тому числі окремий Словацький край з крайнським (земським) президентом (першим цю посаду обійняв людак Я. Дробни) та управлінням [23, с. 97]. Крім того, члени ГСНП отримали 2 міністерські крісла (Й. Тісо та М. Гажік), їм обіцяно велику кількість посад в управлінських структурах. Уряд формально визнавав принцип, що за однакової кваліфікації претендентів на місце роботи у Словаччині перевага мала на-

даватися словакам. Зрештою, було домовлено про надання кредиту людацькій партії (10 млн. крон) та Словацькому народному банку (4 млн.) [2, с.143].

Позитивні наслідки переговорів дали Празі підстави говорити про вирішення словацької проблеми, що декларувалося й на міжнародній арені. Прикладом одностайної позиції чехословаків та австроємців у цей час стала контрпропагандистська кампанія проти так званої «акції Ротермера». Британський мефіамагнат лорд Г. Ротермер, який був відомий своїми симпатіями до праворадикальних націоналістичних рухів, у 1927 р. ініціював газетну кампанію за мирну ревізію Тріанонського договору, що, на його думку, стало б основою покращення чехословацько-угорських стосунків та стабілізації міжнародної ситуації на теренах колишньої Австро-Угорщини [19, с.144]. Це зумовило хвилю протестів у суспільстві ЧСР, у якій взяла активну участь й людаки. Глінка, виступаючи у липні 1927 р. на з'їзді католицького студентства у Кошицях, проголосив: «Не знаходимо настільки гострих та прикрих слів для засудження несвідомої пропаганди, фінансованої і поширеної з Пешту... Словаки виборили собі батьківщину, і навіть її п'яді нікому не віддамо» [19, с.148]. Керівництво ГСНП організувало 24 громадські зібрання, на яких лунала критика ротермерівського проугорського ревізіонізму.

Але насправді ситуація складалася не так оптимістично. Якщо для чехів запровадження крайняського устрою у ЧСР було максимумом можливого компромісу в напрямі розширення словацького самоврядування, то у розумінні людаків це був лише один із етапів на шляху до реалізації їх планів політичної автономії Словаччини. Центральна влада небезпідставно розраховувала, що зміна статусу ГСНП з опозиційного на урядовий зумовить збільшення критики на її адресу з боку населення й зменшить її авторитет серед виборців. Самі ж людаки на практиці не відчували себе провладною силою й неодноразово у публічних виступах вели себе як опозиціонери, критикуючи те, за що як учасники коаліції несли відповідальність [28, с.14].

Короткочасний період співпраці ГСНП з владою перервала так звана «афера Туки». 1 січня 1928 р. «Словак» опублікував статтю Туки «У десятиріль рік Мартинської декларації», яку автор назвав державно-філософськими роздумами. У тексті вказувалося, що після 31 жовтня 1928 р. настане «юридичний вакуум» у зв'язку з тим, що начебто учасники наради 31 жовтня 1918 р. встановили 10-рільний термін перебування Словаччини у складі ЧСР як тасмне доповнення до Мартинської декларації. У такій ситуації, розмірковував автор, словаки стануть вільними від будь-яких зобов'язань щодо республіки та її законів. Відтак, має відбутися повторне обговорення та закріплення нових умов співжиття чехів і словаків у рамках ЧСР або ж вихід Словаччини зі складу республіки [15, с.158].

Дана стаття зумовила «політичний землетрус». Після певних вагань уряд висунув автору звинувачення в антиконституційному злочині та зраді батьківщини. Хоча на захист Туки лунали заяви, що це були лише теоретичні міркування, але 4 листопада 1928 р. прихильники даної концепції на чолі з В. Міхалусом у Тренчині видали декрет, у якому саме юридичним вакуумом обгрунтовувалася декларація про припинення державного зв'язку з чехами та проголошення словацької держави [25, с.117].

Ставлення керівництва ГСНП та особисто Глінки щодо «афери Туки» відзначалося політичним маневруванням. Спочатку планувалося використати дану справу у пропагандистських цілях збільшення впливу партії на виборців, а тому Глінка не був власне проти доведення її до суду. Відтак, у грудні 1928 р. Тука був позбавлений депутатської недоторканості та незабаром заарештований [27, с.121].

Під час слідства та судових слухань офіційна позиція ГСНП виражала одностайну підтримку Туки. Глінка ставав на його захист під час публічних виступів, партійних нарад, розмов з політичними діячами. Кандидатура Туки була висунута на вибори 1929 р., хоча цього Глінку просив не робити сам Масарик [12, с. 147]. Проте фактично у партійному керівництві не було повної єдності. Ф. Юріга та Ф. Томанек, які давно критикували засилля Туки, під час обговорення справи на нараді 16 січня 1929 р. проголосували проти резолюції щодо публічної підтримки Туки. За деякими даними аналогічно вчинили Й. Тісо та М. Гажік. Але Глінка натиснув на них і начебто сказав: «Вирішуймо це питання так, немовби йдеться особисто про мене» [14, с. 193].

Авторитарний метод, до якого вдався лідер ГСНП, не вгамував незгоди. За нищівну критику дій Туки та позиції керівництва партії Юрігу та Томанека, за наполяганням Глінки, було виключено з ГСНП [27, с. 121]. Крім того, над Юрігою був ініційований церковний суд, формально за порушення канонів, а фактично знову ж таки за непослух волі Глінки. Гажік був змушений звільнити міністерське крісло.

Судовий процес над Тукою завершився у жовтні 1929 р. визнанням його вини та вироком про 15-річне ув'язнення. Причому у якості головного аргументу звинувачення виступала не скандальна стаття, а організація і керівництво підсудним «Родобраною», яка була повторно розпущена та офіційно заборонена. Реакцією ГСНП став вихід із коаліції, що було ще одним із авторитарних рішень Глінки всупереч думці багатьох партійців.

Хоча людацька пропаганда намагалася показати суд «празькою змовою» (серед трьох суддів усі були чехами) [7, с. 83], але політичних дивідендів із «афери Туки» партія не мала, швидше навпаки. На виборах 1929 р. людаки отримали близько 28% голосів, що означало зменшення на 6% відносно результатів 1925 р. До нової урядової коаліції партію вже не запрошували, а тому ГСНП не мала іншої альтернативи, як знову перейти в опозицію.

Таким чином, взаміни у 1920-х рр. центральної празької влади та СНП як провідного представника словацького політичного автономізму продемонстрували, що сторони вдавалися до тактичних політичних переговорів і в деяких випадках навіть йшли на ситуативну співпрацю. Проте розбіжності в їх стратегічних курсах були настільки глибокі і політично яскраві, що довготривала і конструктивна взаємодія виявилася нереальною справою.

Список використаних джерел:

1. Бобраков-Тимошкин А. Проект «Чехословакия»: конфликт идеологий в Первой Чехословацкой республике (1918-38) / А. Бобраков-Тимошкин. – М. : Новое литературное обозрение, 2008. – 215 с.
2. Кравчук О. Національна політика Чехословацької республіки. 1918-1929 рр. / О. Кравчук. – Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2008. – 248 с.
3. Кріль М. Історія Словаччини / М. Кріль. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету, 2006. – 264 с.
4. Постолювський Р. Конструювання Т.Г. Масариком політичної традиції «гуманної демократії» в контексті формування демократичних засад чехословацького суспільства в 1918-1938 рр. / Р. Постолювський // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне : РДГУ, 2007. – Вип. 14. – С. 224-231.
5. Ротшильд Дж. Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами / Дж. Ротшильд. – К. : Мегаітайп, 2001. – 496 с.
6. Шницер И.Е. Неудавшаяся попытка поставить словацкий вопрос на Парижской мирной конференции 1919 года / И.Е. Шницер // Славяноведение. – 2009. – №5. – С. 96-103.

7. Шніцер І.О. Історія словацького автономістського руху 1918-1938 pp. / І.О. Шніцер. – Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2008. – 168 с.
8. Bartlová A. Česko-slovenský štát – katolícka cirkev – HSES / A. Bartlová // Slovenská ľudová strana v dejinách. – Martin : MS, 2006. – S. 126-151.
9. Bartlová A. Túžby, projekty a realita. Slovensko v medzivojnovom období / A. Bartlová. – Bratislava (Br.) : HU SAV, 2010. – 262 s.
10. Bystrický V. K niektorým politicko-spoločenským otázkam vývoja Slovenska v rokoch 1935-1938 / V. Bystrický // Forum historiae (FH). – 2010. – Ročník (Roč. 4). – číslo (č). 1. – S. 1-16. – Режим доступу: <http://www.forumhistoriae.sk>.
11. Dokumenty slovenskej identity a štátnosti. Zv. I. / Michal Barnovský; ved. red. Ján Beňko. – Br. : Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, 1998. – 513 s.
12. Dokumenty slovenskej identity a štátnosti. Zv. II. / Michal Barnovský; ved. red. Ján Beňko. – Br. : Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, 1998. – 593 s.
13. Hanula M. Slovenskí agrármici medzi zlučovacím zjazdom a parlamentnými voľbami v roku 1925 / M. Hanula // Historický časopis (HČ). – 2010. – Roč. 58. – č. 4. – S. 633-657.
14. Hertel M. Rozpory v HSES v 20. rokoch 20 storočia / V. Hertel // Slovenská ľudová strana v dejinách... – S. 181-195.
15. Kronika Slovenska 2. Slovensko v 20 storočí / D. Kovač a kol. – Br. : Fortuna Print & Adut, 1998. – 608 s.
16. Letz R. Hlinkova Slovenská ľudová strana (pokus o syntetický pohľad) / R. Letz // Slovenská ľudová strana v dejinách... – S. 12-108.
17. Magdolenová A. Memorandá a manifesty ľudákov v medzivojnovom období / A. Magdolenová // Slovenská ľudová strana v dejinách... – S. 152-161.
18. Mathé S. Význam účasti Jozefa Tisu vo vláde Prvej republiky z hľadiska politického rozloženia síl vtedajšieho oddobia / S. Mathé // Pokus o politicky a osobny profil Jozefa Tisu. Zborník materialov z vedeckeho sympozia. Časta-Papiernička, 5-7 maja 1992. – Br. : SAP, 1992. – S. 99-100.
19. Michela M. Súhrnná správa o priebehu kampane protirothermerovej akcii v roku 1927 / M. Michela // Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove (DČHP). – 2010. – č. 2. – S. 144-162. – Режим доступу: <http://www/dejiny.unipo.sk>.
20. Olejník M. Podiel významných historických udalostí na formovaní štátnej ideológie na Slovensku v období predmníchovskej ČSR. / M. Olejník // FH. – 2008. – Roč. 2. – č. 1. – S. 1-22. – Режим доступу: <http://www.forumhistoriae.sk>.
21. Osyková L. Volebná kampaň ľudovej strany pred parlamentnými voľbami v 20 rokoch 20 storočia / L. Osyková // HČ. – 2010. – Roč. 58. – č. 2. – S. 233-261.
22. Pehr M. Československá strana lidová na Slovensku (1925-1938) a Hlinkova slovenská strana ľudová / M. Pehr // Slovenská ľudová strana v dejinách... – S. 233-242.
23. Rogulová J. Československá národodemokraticka strana v politike Slovenskej národnej strany v rokoch 1919-1932 / J. Rogul'ova // HČ. – 2009. – Roč. 57. – č. 1. – S. 87-110.
24. Rolková N. Smerovanie Slovenskej ľudovej strany v rokoch 1905-1939 na podklade jej programových dokumentov / N. Rolková // Slovenská ľudová strana v dejinách... – S. 162-180.
25. Rychlík J. Češi a Slováci ve 20 století (česko-slovenské vzťahy 1914-45). Zv. I / J. Rychlík. – Br. : AEP, 1997. – 360 s.
26. Sokolovič P. Hlinkova garda 1938-1945 / P. Sokolovič. – Br. : Ústav pamäti národa, 2009. – 560 s.
27. Zemko M. Občan, spoločnosť, národ v pohybe slovenských dejín. – Br. : Historický Ústav SAV, 2010. – 280 s.
28. Zemko M. Pravidlá parlamentnej demokracie a obmedzenia v ich uplatňovaní v slovenskej spoločnosti 20. rokov 20. storočia / M. Zemko // Od osmičky k osmičke. Premeny v slovenskej spoločnosti v rokoch 1918-1938 / Jaroslava Rogul'ová a kol. – Br. : Historický Ústav SAV, 2009. – S. 7-16.

The author of article described cooperation of central government and Slovakia political autonomy movement in interwar Czechoslovakia. He outlined suggestions of the Slovakia politicians about status of Slovakia in the common state. The author traced directions of collaboration, main displays of contradictions and conflicts between the Prague government and autonomy Slovak people's party in 1920th years.

Key words: political autonomy, Pittsburg agreement, chekhoslovakizm, A. Glin-ka, administrative reform, Tuka's fraud.

Отримано: 13.10.2016 р.

УДК 930.2:070(477)«192/193»:32(437)(092)

О. М. Кравчук

*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

ПОСТАТЬ Т. Г. МАСАРИКА У ВИСВІТЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ ПРЕСИ 1920-1930-х рр.

У статті проаналізовано особливості висвітлення особи та діяльності президента Чехословаччини Т.Г. Масарика на сторінках центральних видань української радянської преси – заполітизованість, залежність від характеру чехословацько-радянських відносин. До 1934 р. найбільшу критику у радянській пресі зазнавала політика Праги щодо російської і української еміграції, «колоніальна» політика на Закарпатті та Словаччині, юридичне невизнання СРСР. Перша Чехословацька республіка, Масарик згадувалися із застосуванням радянських ідеологічних кліше. Проте, навіть у радянській пресі визнавався демократизм чехословацької держави. Можливо тому події ЧСР і постать Масарика, у 1920-х рр. менше піддавалася критиці, порівняно з Польщею і Румунією, а після встановлення дипломатичних відносин в 1934 р. більш об'єктивно висвітлювалися в українській радянській пресі.

Ключові слова: Т.Г. Масарик, українська радянська преса, Чехословацька республіка, Словаччина, Закарпаття, чехословацько-радянські відносини.

В радянській Україні Чехословацька республіка (ЧСР) та її перший президент Т.Г. Масарик розглядалися крізь політико-ідеологічну призму. Об'єктивне висвітлення ЧСР ускладнювалося неприйняттям президентом Масариком Жовтневої революції 1917 р. в Росії [68, с.59], негативною оцінкою більшовицьким керівництвом політики ЧСР щодо СРСР [8, с.6], відсутністю юридичного визнання Чехословаччиною Радянського Союзу до 1934 р. Масарик з його концепцією «гуманної демократії» і радянські лідери з ідеєю «диктатури пролетаріату» були політичними антиподами. Актуальність теми підсилює недостатній рівень її дослідження в українській історіографії. Лише окремі згадки про тематику преси містяться в працях радянських істориків. Так, І. Петерс стверджував, що газети «регулярно відгукувалися на найважливіші події в житті Чехословаччини, викривали політику чехословацької буржуазії, захищали життєві інтереси трудящих ЧСР» [36, с.212].

Мета статті – висвітлити особливості відображення особистості та діяльності Т.Г. Масарика в українській радянській пресі у 1920-1930-ті рр. на основі матеріалів центральних видань.

Джерелами у дослідженні проблеми стали газети: «Комуніст» – головний орган КП(б)У та «Вісті ВУЦВК» – орган Всеукраїнського Центрального Виконавчого